

ТЕРРОРИЗМ ҚАЗІРГІ ЗАМАННЫҢ ЖАҢАНДЫҚ ПРОБЛЕМАСЫ

Тұңғышбаева А.Е.

Ғылыми жетекшісі: г.ғ.м., оқытушы Зипатолла Ш.К.
Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
Электрондық адресі: araiilimka@mail.ru
Қарағанды қ.

Терроризм («террор» латын тілінен аударғанда қорқыныш, үрей дегенді білдіреді) – қандай да бір топтың үрей тудыру мақсатында бейбіт тұрғындарға немесе символдық мәні бар нысанға шабуылдау арқылы заңсыз зорлық-зомбылық жасауы. Мұндай әрекет өз талабына кеңінен назар аарту, жойқын шара қолдануға арандату немесе саяси өзгерістерге ықпал етерлік жігерден айыру мақсатында жасалады [1].

Қазіргі уақытта терроризм өзінің ауқымы, қоғамдық-саяси және моральдық мәселелердің салдары бойынша қауіпті мәселелердің біріне айналды. Терроризм мен экстремизм олардың кез-келген көріністерінде көптеген елдер мен олардың азаматтарының қауіпсіздігіне қауіп төндіріп, үлкен саяси, экономикалық және моральдық шығындарға алып келіп, халыққа қатты психологиялық қысым жасап, жазықсыз адамдардың өмірін қиюда.

Терроризм бүгінде олардың белсенділігінің ауқымына сәйкес заманауи құралдар мен технологияларға ие қуатты құрылымдармен ұсынылған. Мысалы, Ауғанстан мен Ирак қазіргі терроризмнің диверсиялық-террористік соғыс жүргізуге, ауқымды қарулы қақтығыстарға қатысуға қабілетті екенін көрсетеді [2].

11.09.2001, АҚШ-та болған лаңкестік шабуыл

2001 жылы 11 қыркүйекте лаңкестер 4-5 адамнан тұратын шағын топтарға бөлініп АҚШ-тың шығыс жағалауындағы төрт жолаушылар кемесін бір уақытта дерлік басып алды. Олар әуежайдан пышақ пен бұрышты балонды жеңіл өткізіп, бұл ұшақтарды Нью-Йорк пен Вашингтондағы маңызды ғимараттарға соққы жасау үшін қолданған болатын. Осылайша екі лайнер Нью-Йорктегі Дүниежүзілік сауда орталығының «Егіз мұнара» деп аталатын ғимаратына құлайды. Біріншісі жергілікті уақыт бойынша таңғы сағат 08:46-да Солтүстік мұнараға тисе, екіншісі сағат 09:03-те Оңтүстік мұнараны бұзады [3].

Мәліметтер бойынша, 110 қабатты ғимараттың екеуінде де өрт шығып, екі сағаттан аз уақытта опырылды. Екінші соққыдан жарты сағат өткенде үшінші лайнер Пентагонның Батыс қасбетіне құлайды. Бұл ел астанасы Вашингтон маңындағы АҚШ Қорғаныс министрлігінің ірі ғимараты еді.

Ал төртінші ұшақта лаңкестерге жолаушылар кедергі келтіріп, сағат 10-нан кете ол Пенсильвания штатындағы алаңға құлады. Бұл лайнер Вашингтондағы Капитолий ғимаратын қиратуы керек еді деген болжам бар. Осы уақытта АҚШ президенті Джордж Буш Сарасота қаласында орналасқан Эмма Букер атындағы бастауыш мектебінде білім берудің жаңа реформасы жайлы талқылау жұмыстарын жүргізіп жатқан болатын.

Шабуылдан бірнеше сағат өткен соң АҚШ-тың Федерал тергеу бюросы терроршылардың кім екенін атады. Арнайы комиссия оны Ауғанстанды паналап отырған «Әл-Каида» экстремистік тобы жоспарлағанын мәлімдеді. Ауғанстан сол кезде тәліптердің бақылауында еді.

Ақпарат бойынша, сол кездегі «Әл-Каида» басшысы Усама бен Ладен АҚШ пен олардың одақтастарын ислам әлеміндегі қақтығыстарды қоздырды деп айыптаған. Осы лаңкестік әрекетті 19 адам орындағаны белгілі. Олар бес адамнан тұратын үш топ және төрт адамнан тұратын бір топ құрған. Әрқайсында ұшақ басқара алатын адам болған. Олардың бәрі АҚШ-тағы жеке ұшу мектептерінде оқыған. 19 террористтің 15-і Сауд Арабиясынан, Бен Ладеннің жерлестері, екеуі Біріккен Араб Әмірліктерінен, біреуі Мысырдан, біреуі Ливаннан [4].

Террористік шабуылдар жөніндегі Ұлттық комиссияның мәліметінше, олардың кейбіреуі Америкада бір жылдан астам уақыт тұрған. Көбі ағылшын тілінде нашар сөйлейді, кейбіреуі мүлдем сөйлемеді. Сол кезде Ауғанстанда «Әл-Каиданың» жаттығу лагерлері болғаны да белгілі. Олар тәліптердің арқасында ашық өмір сүрді.

Алайда 2001 жылы 20 қыркүйекте Конгрестің бірлескен отырысында бұрынғы президент Джордж Буш: «Терроризмді қолдайтын кез келген елді Америка Құрама Штаттары дұшпан ретінде қарастырады» деді. АҚШ үкіметі «Талибаннан» террористерді дереу шығарып, оқу-жаттығу лагерлерін жабуды талап етті, әйтпесе АҚШ шабуылына қалатынын ескертті. Олар бас тартқан кезде, 2001 жылғы 7 қазанда, 11 қыркүйектегі шабуылдардан бір айдан аз уақыт өткен соң, «Бұзылмайтын бостандық» операциясы басталды. Осылайша кіші Джордж Буштың бастамасымен АҚШ одақтастарымен бірге Ауғанстанға шабуыл басталды. Мақсат – «Әл-Каиданың» көзін жою және Усама бен Ладенді ұстау болды. Алайда Бен Ладен он жылдан кейін ғана Пәкістанда табылып, өлтірілді.

Ал 11 қыркүйектегі шабуылдарды тікелей жоспарлады деп айыпталған тағы бір адам, Кувейт тумасы Халид Шейх Мохаммед қазір АҚШ түрмесінде. Ол 2003 жылдан бері тұтқында. Соты әлі күнге дейін жүріп жатыр [5].

Бұл оқиғада 19 лаңкесті есептемегенде 2977 адам қайтыс болды. Төрт ұшақтың бортында 256 жолаушы мен экипаж мүшесі болған. Барлығы қаза тапты. «Егіз мұнараларда» 2606 адам оқиға орнында немесе кейін алған жарақаттарынан қайтыс болды. Пентагон ғимаратында 125 адам өлім құшты [6].

Корк маңындағы Boeing 747 апаты

1985 жылы 23 маусымда жексенбіде Атлант мұхитының үстіндегі аспанда болған үлкен лаңкестік авиациялық апат. Air-India Boeing 747-237b әуе лайнері Монреаль—Лондон—Дели—Бомбей бағыты бойынша жоспарланған AI182 рейсін жасады, бірақ Лондонға ұшқанда (Корктан (Ирландия) 176 шақырым жерде) оның бортында ұшақты жойып жіберген жарылыс болды. Оның бортында 329 адам — 307 жолаушы және 22 экипаж мүшесі қаза тапты [7].

182 рейсінің апаты бейтарап сулардағы ең үлкен ұшақ апаты, Boeing 747 ұшақтарындағы алғашқы шабуыл және Канада тарихындағы ең үлкен шабуыл болды.

AI182 рейсі 9500 метр биіктікте және 11В-40 әуе дәлізі бойынша 519 км/сағ жылдамдықпен ұшты. Әуе диспетчерлері оны радар экранында бақылап отырды. AI182 рейсінен басқа, олардың радиолокациялық экранында Үндістанның Boeing-тен жоғары ұшатын тағы екі ұшақ болды – ол Trans World Airlines және Canadian Pacific Air Lines. Сағат 07:14-те үш ұшақтың барлық белгілері радарда біріктіріліп, диспетчерлер қосылған таратқыштың шертілгенін естіді. Олар радардағы ұшақ белгілерін ажыратып, ai182 рейсінің белгісі экраннан жоғалып кеткенін көрді. [8]. Күтпеген жерден 07:14:01-де, AI182 рейсі Корктан 176 шақырым жерде болған кезде, әуе кемесінің алдыңғы жүк бөлімінде жарылыс болып, құйрық бөлігі үзіліп, ұшақ бірден толығымен құлады; ұшқыштар апат сигналын жіберуге де үлгермеді.

Сағат 08: 30-да диспетчерлер Жағалау күзеті кемелеріне жолаушылар ұшағының жоғалғаны туралы хабарлады. Сондай-ақ, іздеуге осы ауданда жүзетін бірнеше жүк кемелері, соның ішінде «Лаурентиан орманы», «Али Баба», «Конгштейфт» және «Батыс Атлантика» қатысты. Ақырында, сағат 09:13-те «Лаурентиан орманы» құрғақ жүк көлігінің бортынан су бетінде қалқып жүрген ұшақтың сынықтары табылғаны туралы хабарлады [9]. Бірнеше күн ішінде судан ұшақ қалдықтарының шамамен 50% және 131 денесі көтерілді. Әуе кемесіндегі барлық 329 адам қаза тапты. Бұл су үстінде болған ең нашар авиациялық апат, ал оқиғалар кезінде әлемдегі ең ірі ұшақ апаттарының ішінде үшінші болды.

Үндістан, Канада, АҚШ, Англия және Жапония өкілдерінен тұратын Интерпол комиссиясы қайғылы оқиғаларды тергеуді бастады. Комиссия ұзақ уақыт бойы бұл террорлық шабуыл екендігі туралы нақты дәлелдер жинай алмады. Апаттың себебін анықтауға көмектесетін көптеген ұшақтар Атлант мұхитының түбінде жатты және оларды көтеру шындыққа жанаспады. Бірақ 1985 жылы 5 шілдеде қалған қоқыстар табылды, ал 9 және 10

шілдеде екі жазғыш та табылды. 20-дан астам қоқыстар көтеріліп, 182 рейсінің өліміне борттағы жарылыс себеп болғаны біртіндеп белгілі болды.

1986 жылдың қаңтар айының соңында Канада департаментінің есебі жарияланды. Ондағы барлық фактілер мен дәлелдерді ескере отырып, бұл апат жүк қоймасындағы бомбаның жарылуынан болғанын айтты. Жарылыс нұсқасы ең ықтимал болғанымен, даусыз дәлелдер табылмады. Борттық жазғыштардың транскрипциясы ұшақтың бортында екі жарылыс болғанын көрсетті. Екінші ұшқыш пен бортинженер бір-бірімен байланысқан сәтте сөйлеу жазғышының жазбасы үзілді; шамасы, бірінші жарылыс электр жүйесін істен шығарды. Күдік Сингх экстремистеріне түсті. АҚШ қауіпсіздік қызметі 182 рейсінің жарылысына Лал Сингх пен Аммана Сингхтің қатысы бар деп күдіктенді, олар Раджив Гандиге АҚШ-қа сапары кезінде қастандық жасады және Нарита әуежайындағы жарылысқа қатысы бар деп күдіктенді.

1986 жылдың шілде айының соңында полиция шабуылдаушылардың ізіне шабуыл жасады. Жолаушылар тізімімен танысу кезінде тергеушілер мыналарға назар аударды: Л. Сингх Ванкуверде канадалық Тынық мұхиты әуе желілері-003 рейсіне тіркелді, бірақ ешқашан бортқа шықпады. Ол сондай-ақ Наритадан Бангкокқа Air-India-301 рейсінің жолаушылары арасында болды. Нарита әуежайында сағат бомбасы жарылған чемоданның қалдықтарынан Лал Сингхтің саусақ іздері табылды. Тағы бір күдікті (Аммана Сингх) Торонтода жарияланды. Ол жерге келгеннен кейін ол Air-India-182 рейсіне тіркелді, бірақ ешқашан бортқа шықпады. Олардың жүктері ұшпаған ұшақтарға тиелді [10].

Қорытынды

«Әл-Каиданың» 2001 жылғы 11 қыркүйекте Нью-Йорк пен Вашингтонға жасаған террорлық шабуылдарынан кейін зорлықшыл терроризм жаһан деңгейінде мойындалды. «Егіз» мұнарасының құлағанына, АҚШ-тағы терактіге 21 жыл толды. Соған байланысты АҚШ президенті қыркүйектің 10-нан 12-сіне дейін 3 күндік лаңкестік құрбандарын еске алу және рухтарына тәу ету күндері деп жариялады. Сол теракт кезінде қаза тапқандардың отбасына және зардап шеккендерге осы сәтке дейін 8 миллиард доллардан астам өтемақы төленген. Лаңкестік шабуылдардан кейін авиацияда көп нәрсе өзгерді. Бұрын айқара ашық тұратын ұшқыштардың кабинасына ешкім бұза алмайтын бронды есіктер орнатылды. Ұшу алдындағы тексеріс күшейтілді. Әуе компаниялары АҚШ билігіне әр жолаушы туралы алдын ала ақпарат жолдайтын болды. Тексеріс кезінде күдік тудырғанда рейске жіберілмейтін жағдай жиіледі.

Жалпы, терроризм - бұл саяси бағдарлама немесе идеология емес, тек әдіс, тактика. Террористерді жою және террористік актілердің алдын алу шараларын қабылдау қажет, бірақ тактикаға қарсы күресудің мағынасы жоқ. Себебі халықаралық терроризммен күресу үшін бір ұлы державаның немесе тіпті жоғары дамыған мемлекеттер тобының күш-жігері жеткіліксіз. Қазіргі уақытта терроризмге қарсы күрес аймақтық қақтығыстардың, экологиялық апаттардың, әлемдегі ең кедей аймақтардағы аштықпен қатар адамзаттың ең жаһандық проблемаларының бірі болып табылады. Өкінішке орай, терроризм актілерінен бірде-бір мемлекет, бірде-бір халық сақтандырылмаған. Адамдар өз пәтерлерінде, жұмыс орындарында, көлікте, демалыс орындарында қайтыс болуда. Осындай жағдайдан ерлер мен әйелдердің, балалар мен қарттардың өлімдеріне әкелуде.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Джон Бейлис, Стив Смит, Патриция Оуэнс «Әлемдік саясаттың жаһандануы». 2020, OXFORD University press
2. Нагоева М.А. «Глобальная проблема современности». 2014, г. Москва
3. https://tengrinews.kz/world_news/tort-ushakpen-shabuyil-jasaldyi-aksh-ta-20-jyil-buryin-448180/
4. Atran, S. Talking to the Enemy: Faith, Brotherhood, and the Making of Terrorists. Бүгінгі терроризмді ұйымдастыру себептері. 2010, New York: Ecco, Harper Colins

5. Lia, B. Architect of lobal Jihad: The life of Al-Qaida Strategist Abu Mus`ab al-Suri. 2008, Columbia university press
6. Иванов.И., Лубеноц.Я. «Международный терроризм как глобальная проблема». 2014, г.Воронеж
7. <https://gornomari.livejournal.com/1287078.html>
8. <https://7info.ru/terroristy-vzorvali-boeing-747-pod-korkom/>
9. Базаркина Д.Ю. «Терроризм и антитеррористическая деятельность». 2013
10. Джон Бейлис, Стив Смит, Патриция Оуэнс «Әлемдік саясаттың жаһандануы». 2020, OXFORD University press
11. <https://azattyq-ruhy.kz/incidents/28261-aksh-11-kyrkuiektegi-terakt-ku-rbandaryn-eske-aldy>

Букеетов университеті